

Tartu Ülikool
Filosoofia ja semiootika instituut
Semiootika osakond

Agnes Pöder
Negatiivne seksuaalharidus ja pornograafia
Bakalaureusetöö

Juhendaja: Ott Puumeister

Tartu
2025

Abstrakt

Käesolev töö käsitleb pornograafia ja seksuaalhariduse suhet, keskendudes sellele, kuidas kujunevad seksuaalsed ihad ja harjumused kehalisel ja emotsionaalsel tasandil. Töö tugineb Charles Sanders Peirce'i harjumusele, Jacques Rancière asjatundmatule õpetajale ning Susanna Paasoneni somaatilisele arhiivile. Töös pakutakse välja negatiivne seksuaalhariduse, mis toetab õppija avastuslikku ja kriitilist suhestumist seksuaalsusega.

Märksõnad: pornograafia, seksuaalharidus, harjumus, Peirce

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Pornograafia	8
1.1. Pornograafia mõiste ja määratlemise keerukus.....	8
1.2. Noorte mure või mure noorte pärast.....	10
1.4. Alternatiivsed pornograafiad lahendusena.....	14
1.4.1. Autentsus ja representatsioon.....	16
1.4.2. Eetika, esteetika ja iha ümbermõtestamine.....	18
1.5. Vaataja suhe ekraaniga.....	20
2. Semiootiline õpikäsitlus	23
2.1. Peirce'i kategooriate seos õppimisega.....	25
2.2. Õpetaja ja õpilase suhe.....	27
3. Negatiivne seksuaalharidus	30
3.1. Rakendusvõimalused.....	31
Kokkuvõte	34
Kasutatud kirjandus	36
Summary	42

Sissejuhatus

Arutelud pornograafia olemuse ja mõju üle said laiema kõlapinna 1970. aastatel toimunud „seksisõdade“ (ingl k *sex wars*) ajal. Lihtsustatult kujunesid neis vaidlustes välja kaks peamist feministlikku suunda. Ühel pool olid radikaalfeministid, nagu Andrea Dworkin ja Catherine MacKinnon, kes nägid pornograafias naiste objektistamise ja naistevastase vägivalla vormi. Teisel pool asusid sekspositiivsed ja tsensuurivastased feministid, näiteks Gayle Rubin, kes pidasid pornograafiat potentsiaalseks vahendiks seksuaalse vabaduse väljendamiseks.

Need vastandlikud seisukohad on jäänud kestma ning arutelud pornograafia üle pole senini vaibunud, kuna pornograafiline sisu on täna kättesaadavam kui kunagi varem. Seetõttu on mõned riigid proovinud selle kättesaadavust reguleerida. Näiteks Ameerika Ühendriikides on mitmed osariigid kehtestanud nõude, et pornograafilise sisu pakkujad peavad kontrollima kasutaja vanust, nõudes isikut tõendava dokumendi esitamist enne veebilehele sisenemist. Selle nõude tõttu otsustas aga Aylo (Pornhubi, Redtubei ja Youporni platvorme haldava ettevõtte emafirma), selmet rakendada vanusekontroll, tegi ta oma veebilehed nendes osariikides täielikult kättesaamatuks, viidates muuhulgas kasutajate privaatsusriskidele (Germain 2024). Sarnased arutelud on jõudnud ka Eestisse. 2023. aastal esitas Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna (EKRE) fraktsioon riigikogule arupärimise pornograafia kättesaadavuse piiramise vajaduse kohta (AP 125) ning 2024. aastal eelnõu, mille eesmärgina märgitakse kaitsta lapsi pornograafilise sisu eest (409 OE). EKRE pakkus kahte võimalikku lahendust: kas Ameerika eeskujul vanusekontrolli meetod või Islandi mudel, kus pornograafiline sisu on vaikimisi blokeeritud, kuid täisealised saavad taotleda sellele juurdepääsu internetiteenuse pakkuvalt (samam).

Eestis on pornograafia käsitlemine harv. Anett Männiste (2019) uuris magistrیتöös täiskasvanute esimesi kokkupuuteid pornograafiaga, suhtumist pornograafiasse ja pornograafia tarbimispädevusi. Margit Pärn (2019) uuris magistrیتöös noorte tarbimisharjumusi ning kas pornograafia tarbimise ja meeleoluhäirete ning psühhosomaatiliste kaebuste vahel on seos. Carmen Kärno (2016: 18–19) bakalaureusetöo uurib, milliseid pornograafiaga seotud teemasid märkavad seksuaalnõustajad ja inimeseõpetuse õpetajad oma töös noortega, kuidas nad hindavad pornograafia käsitlemist Eesti seksuaalhariduses ja kuidas seda peaks tegema. Kätlin Karama (2017) bakalaureusetöo annab ülevaate pornograafiat käsitlevatest empiirilistest uuringutest.

Semiootikas on kirjutanud José Enrique Finol (2023) keha semiootilisusest pornograafias ja erootikas. Bruno Surace (2021) on lähemalt vaadanud, kuidas näo kaudu pornograafias naudingut konstrueeritakse. Sarnasel teemal kirjutab ka The American Journal of Semioticsis pornograafiale pühendatud numbris Dean MacConnell (1989). Sellest numbrist leiab veel kirjutusi fetišpornograafiast (Kaite 1989), dominatrix pornograafia potentsiaalset traditsioonilisi võimusuhteid kahtluse alla seada (Morgan 1989) ning pornograafiliste elementide ja paroodia rollist filmis. Mark Bracher (1991) uurib Lacani toel pornograafia mõju ja toimemehhanisme. Teresa de Lauretis on kirjutanud soolistatud subjekti (1984) ja mittenormatiivsete seksuaalsuste (1994) konstrueerimisest Peirce'i harjumuse, psühhoanalüütilise ja feministliku teooria toel. O'Flynn ja Epstein (2006) kirjutavad, kuidas koolikeskkond soosib ratsionaalset mõtlemist ja surub alla kehastatud teadmised, mistõttu õpilased peavad oma seksuaalsust varjama.

Teema on Eestis oluline mitmel põhjusel. Uuringud näitavad, et koolides räägitakse pornograafiast vähe, kuigi noored puutuvad pornograafiaga kokku juba varases eas. Seejuures on tekkinud ka hirm pornosõltuvuse ees ning mure pornograafia mõjust noorte seksuaalsele arengule. Pornograafia kättesaadavuse kasv ja sellega seotud pinged loovad vajaduse mõtestada, kuidas noored suhestuvad pornograafilise sisuga ning missugune roll on selles haridusel. Töös keskendun noortele, kel on vähe või pole üldse seksuaalkogemusi, kuna pornograafia mängib erinevas vanuse erinevat rolli, 16-aastase suhe pornoga on oluliselt teistsugusem 46-aastase omast, kuna seksuaalkogemusega ning üldiselt eluliste muutustega muutub ka suhe seksuaalsusega.

Töö tõukepunktiks on Oxfordi professori ja feministliku filosoofi Amia Srinivasani mõtisklus pornograafiast ja ihadest. Keskne on tema teose *The Right to Sex* (2021) peatükk “Talking to My Students About Porn”, milles Srinivasan analüüsib pornograafia rolli seksuaalsuse kujunemisel. Ta tugineb nii oma kogemusele õppejõuna kui seksisõdade aegsete feministide argumentidele asetades need dialoogi kaasaegse debatiga ning püüab leida tasakaalustatud positsiooni. Ta märkab, et kuigi noored on pornograafia suhtes kriitilised, on sel siiski mõju nende arusaamale seksist ja ihast. Srinivasan (samas, 64) väidab, et audiovisuaalne pornograafia ei eelda mõtlemist, vaid loob tugevaid assotsiatsioone erutuse ja stiimulite vahel, mis taastoodab patriarhalseid arusaamu seksuaalsusest. Srinivasani arvates alahinnatakse pornograafia mõjujõudu uskudes naiivselt hariduse võimesse seda tasandada. Ta näeb feministlikus ja kväärpornograafias alternatiivse seksuaalkasvatuse potentsiaali, kuna nende teosed ei vasta sageli heteronormatiivsetele, rassistlikele ega suutmissurvele normidele (samas, 68). Mitmekesisem representatsioon võib mõneti pakkuda lootust, probleemi tuum on tema sõnul aga seksi vahendatuses. Pornograafia suretab kujutlusvõime, ei loo uusi tähendusi ning jääb alles vaid nähtu jäljendamise (samas, 70). Seega ei saa lahenduseks olla pelgalt sõnade ja piltide hulga suurendamine ja parendamine. Srinivasan leiab, et vaja oleks “negatiivset seksuaalharidust”. See ei anna edasi valmis tähendusi, vaid kutsub üles kriitilisele refleksioonile. See peaks meelde tuletama, et kuigi pornograafia võib ette kirjutada vägivaldse, iseka ja ebavõrdse seksi, on seksi kujundamine noorte endi kätes. Samas tunnistab ta, et ei tea täpselt, milline peaks selline haridus välja nägema (samas, 71).

Kriitiline ja mitmetasandiline lähenemine, mis toob dialoogi vastandlikud ideed, teeb Srinivasani teosest sobiva algpunkti tööle, mille eesmärk on uurida, kuidas pornograafia ja seksuaalharidus kujundavad seksuaalsust. Töö keskendub sellele, kuidas pornograafia mõjutab seksuaalseid harjumusi kehalisel ja emotsionaalsel tasandil ning milline võiks olla seksuaalharidus, mis suudab neid harjumusi ja ihasid teadvustada ja ümber mõtestada. Sellest johtuvalt on vaja lähenemist, mis ei keskendu valmis teadmiste edastamisele ega normatiivsete seksuaalkäsitluste kinnistamisele, vaid loob ruumi refleksiooniks, kogemuspõhiseks tähendusloomeks ja kriitiliseks suhestumiseks nii isiklike kui kultuuriliste seksuaalsuse representatsioonidega. Srinivasanist inspireerudes nimetan seda “negatiivseks seksuaalhariduseks”. Selleni jõuan töö viimases peatükis. Töö uurimisküsimused on seega: Kuidas pornograafiad kujundavad seksuaalseid ihasid

ja praktikaid, harjumusi? Millised on hariduse võimalused ja piirangud nende teadvustamisel ja ümbermõtestamisel?

Töö on teoreetiline ning tugineb Charles Sanders Peirce'i käsitlusele harjumustest ja Jacques Rancière'i arusaamale intellektuaalsest võrdsusest ja emantsipatsioonist. Meedia- ja pornograafiauurija Susanna Paasoneni toel toon esile, kuidas pornograafilised kujutised mõjuvad kognitiivselt, kehaliselt ja afektiivselt. Paasonenist lähtuvalt ei eralda ma töös emotsiooni ja afekti. Paasoneni käsitlus rõhutab, et pornograafia mõju ei ole lineaarne ega universaalne, vaid sõltub vaataja isiklikust kogemusest, kultuurilisest taustast ja kehalisest mälust. See lähenemine toetab Peirce'i ideed harjumuste kehalisest ja kogemuslikust kujunemisest. Rancière seab kahtluse alla õpetaja kui teadmiste allika ning rõhutab õppija võimekust ise tähendusi luua. Seejuures ei vanna ma ühelegi mõtlejale truudust, vaid kombineerin vaatenurki, et avada õppimise ja seksuaalse arengu keerukust.

Minu lähenemine sarnaneb haridussemiootikale, mis Inna Semetsky (2017a: 6, 9) sõnul hõlmab protsessiontoloogat, kehastunud tunnetust ja seab kahtluse alla kristalliseerunud väärtused. Õppimine (mõtlemis- või käitumisharjumuste murdmine) toimub pigem kogemuste kaudu kui faktide edastamisel (Semetsky 2017b: 141). Distantseerub keha-vaimu, inimese-keskkonna dualismist ja keskendub holistlikule lähenemisele (samas, 138). Õppimine on dialoogiline ja dünaamiline protsess, milles märgid kasvavad ja arenevad – semioos (samas, 146). Semiootiline lähenemine väärtustab avatud dialoogi, afekti, koodide mitmekesisust, näeb inimest pidevalt õppiva ja arenevana keerukates suhetes keskkonnaga.

Töö koosneb kolmest peatükist. Esimeses peatükis analüüsin pornograafiate toimemehhanisme. Pornograafia harjutab vaatajaid teatud kehasid ihaldama ja atraktiivseks pidama. Teises peatükis käsitlen õppimist ja õpetamist Peirce'ile ja Rancière'ile toetudes, keskendudes harjumuste kujunemisele, muutumisele ja õpetaja rollile. Kolmandas peatükis pakun välja negatiivse seksuaalhariduse kontseptsiooni, mis toetub eelnevatele teoreetilistele aruteludele ning püüab vastata küsimusele, missugune võiks olla haridus, mis suudab suhestuda pornograafiaga ilma moraliseerimata.

1. Pornograafia

Selles peatükis uurin pornograafiat kui kultuurilist ja pedagoogilist nähtust, mis mõjutab seksuaalsuse kujunemist ning kas alternatiivsed pornograafiad võivad olla lahenduseks peavoolupornograafiale etteheidetavatele probleemidele. Alustan peatükki pornograafia mõiste ja selle žanrite ülevaatega. Selgitan lähemalt, milliseid kujutisi pakub peavoolule alternatiivne pornograafia ning eraldi käsitlen autentsuse ja fiktsionaalsuse küsimust. Seejärel vaatan, kuidas erinevad pornograafiad võivad kujundada vaataja ihasid, missugune on vaataja ja ekraani vaheline suhe.

1.1. Pornograafia mõiste ja määratlemise keerukus

Pornograafia mõiste ei ole üheselt määratletav. Tähendus sõltub nii kultuurilisest, õiguslikust kui ka teoreetilisest kontekstist. Sageli viidatakse pornograafiale kui seksuaalselt eksplitsiitsele sisule, mille eesmärk on vaatajas erutust esile kutsuda, kuid see määratlus ei ole ammendav ega probleemivaba. Seksuaalkasvatuse õpetajaraamat väidab, et pornograafia on “seksuaaltegevuste üksikasjalik kirjeldamine või näitamine kirjanduses, filmis või pildidel ja selle eesmärk on tekitada seksuaalset erutust” (Kagadze jt 2022: 54). Pornograafilise sisuga ja vägivalda või julmust propageerivate teoste leviku reguleerimise seadus (Riigi Teataja 2014) defineerib

pornograafiat kui “kujutamiskiisi, mis teisi inimlikke seoseid kõrvale või tahaplaanile jättes seksuaalsed toimingud labaselt ja pealetükkivalt esiplaanile toob”. Mõlemad viitavad küll eksplitsiitsusele (üksikasjalik, esiplaanil), kuid viimane sisaldab ka normatiivset hinnangut “labasus” ja “pealetükkivus”, mis muudab definitsiooni kultuuriliselt ja moraalselt laetuks.

Akadeemilises kirjanduses on määratlused samuti varieeruvad. Mõned peavad pornograafiaks ka pelgalt alastust kujutavaid tekste, samas kui teiste arvates peaks see hõlmama kindlasti seksuaalaktide või erutunud suguelundite kujutamist (McKee jt 2022: 31). Mõned peavad oluliseks loomise eesmärgi (kas see on mõeldud erutamiseks), mõned keskenduvad sisu seksuaalsele eksplitsiitsusele. Humanitaarteaduste uurijad rõhutavad teistest valdkondadest enam, et pornograafia on mitmekesine ja kultuuriliselt määratletud nähtus, mille piirid kattuvad kunsti, hariduse ja teiste kultuurivormidega (samas). Selline määratlus on suuresti inspireeritud kirjandusteadlasest Walter Kendrickust, kes väidab, et pornograafia pole kindel objekt, vaid idee või mõttestruktuur, mis tähendab, et erinevates kultuurides erinevatel aegadel liigituvad erinevad tekstid pornograafilisteks, et kontrollida teadmisi ja võimusuhteid ühiskonnagruppide vahel (samas, 31).

Käesolevas töös käsitlen pornograafiat kui seksuaalselt eksplitsiitset materjali, mida toodetakse ja levitatakse kõigi osalejate teadliku nõusolekuga ning mille peamine eesmärk on vaatajas erutust tekitada. Nõusoleku täpsustamine on oluline, kuna tahtevastane seksuaalse materjali jagamine või selle valmistamises osalema sundimine on seksuaalne väärkohtlemine. See jääb väljapoole pornograafiat, mida antud töös käsitlen.

Peavoolu (ingl k *mainstream*) pornograafia tähistab tasuta internetipornograafia platvorme, nagu Pornhub, mis sisaldavad nii professionaalselt toodetud kui kasutajate üleslaetud sisu. Peavoolupornograafia on mitmekesine. Võrreldes näiteks Hollywoodi filmidega, võib selles ilmselt kohata rohkem erinevaid kehasid ja seksuaalsuseid. Samas nõuab sellise mitmekesisuse leidmine teadlikkust kategooriatest ja oskust otsida. Enamasti kujutab kergesti kättesaadav sisu siiski piiratud hulka kehatüüpe, seksuaalseid praktikaid ja ihasid. Peavoolupornograafiat kritiseeritakse sageli seetõttu, et on valdavalt loodud meestelt meestele. See väljendub näiteks kaameratöös, mis võtab endale mehe vaatepunkti ning seab keskmesse mehe peenise kui tegevuse

sümboolse ja visuaalse telje (Srinivasan 2021: 65). Selline kujutamiski viis taastoodab võimusuhte loogikat, kus naine on sageli passiivne ja objektistatud.

Alternatiivsed pornograafiad nagu feministlik, kväär, *indie* ja eetiline pornograafia on loodud vastukaaluna peavoolupornograafiale. Samas ei ole ka pornotööstuses endas selget arusaama, mis täpsemalt peavoolupornograafia on (Pappel 2023: 67). Alternatiivsete žanrite vahelised eristused on mõneti kunstlikud, kuna nende vahelised piirid on hägused ning sageli kohalduvad ühele tootjale mitmed tunnused, nagu feministlik, kväär, eetiline või *indie* (lühend sõnast *independent*). Eriti kehtib see eetilise pornograafia kohta, mille keskmes on tootmisprotsessi läbipaistvus ja osalejate heaolu. Lähtudes eeldusest, et seksitöö on töö, tagatakse eetilises pornograafias osalejatele töötingimused, mida üldiselt tööandjalt oodatakse, sealhulgas õiglane tasu, turvaline töökeskkond, tootmisprotsessi ja osalejate läbipaistvus ja nõusolek. Eetilisus tööprotsessis kehtib suuresti ka teiste alternatiivsete pornograafiate kohta, isegi kui end selle kaudu ei defineerita. Vaataja seisukohast viitab eetilisele tarbimisele (ja seega tootmisele) kõige üldisemalt, et peab pornograafilise sisu eest maksma.

Feministlik pornograafia püüab nihestada peavoolu stereotüüpe, pakkudes mitmekesisemaid kujutisi seksist, kehast ja ihast. Seks ei ole siin pelgalt penetratiivne vahekord, mis lõpeb mehe ejakulatsiooniga. Naiselikkus, mehelikkus, seksuaalsus ja nauding saavad väljenduse erinevates vormides. Kväärpornograafia laiendab võimalusi veelgi ning toob esile sooliste identiteetide ja seksuaalsete orientatsioonide mitmekesisuse. *Indie* tähistab sisu, mis on toodetud sõltumatult, väljaspool suuri kommertsstudiodid nagu Aylo. Sageli kasutatakse neid termineid vaheldumisi. Töös lähtun sellest, kuidas platvorm või studio ise end määratleb ning alternatiivsete pornograafiate alla hõlman feministliku, kväär, eetilise ja *indie* kategooriad.

1.2. Noorte mure või mure noorte pärast

Pornograafia peamiste probleemidena nähakse sellest johtuvaid väärarusaamu ja ebarealistlikke ootusi keha proportsioonide ja väljanägemise, kondoomi kasutamise, eelmängu, seksi kestuse, vahekorra ajal käiva suhtluse kohta (Seksuaalsus ja meedia i.a). Pornograafia kujutab naisi alandaval ja mehele alluval viisil, mis võib tugevdada soolisi stereotüüpe ja võimusuhte normaliseerimist. Ka kardetakse, et see võib süvendada naistevastast vägivalda. Pornograafia keskendub penetratiivsele seksile, mis alati lõpeb (hääleka) orgasmiga ning jätab tähelepanuta nõusoleku kujutamise. Samuti heidetakse ette ebarealistlikke poose ja muljet, et seks on mehaaniline, emotsioonitu tegevus, millesse ei kuulu tunded nagu nõrkus, ebakindlus ja armastus (Kagadze jt 2022: 54). Pornograafia tarbimine on sageli hukka mõistetud või on vähemalt miski, millest pole kohane rääkida, mistõttu võib pornograafia vaatamine ka vastakaid tundeid tekitada: ühelt poolt erutust, teisalt süütunnet ning enda seksuaalsuse räpasena tajumist.

Eesti kooli seksuaalharidus on ebaühtlane ning pornograafiast räägitakse vähe. Ehkki märkimisväärne osa õpilastest on sõpradega pornograafiast rääkinud, väidab 7.–9. klassi õpilastest 37%, et pornograafiat on tunnis käsitletud, gümnaasiumiõpilastest 41%, kutsekooliõpilastest 55% (Lõhmus jt 2023: 130–132). Samas olid noored pornograafia kohta internetist kõige enam teavet otsinud (Lõhmus jt 2023: 143). See viitab lõhele formaalse hariduse ja noorte tegelike infoallikate vahel.

Seksuaalkasvatuse õpetajaraamat, mis ilmus 2005. aastal ning uuendati 2022. aastal, on koostatud Tervise Arengu Instituudi ja Tartu ülikooli seksuaaltervise uuringute keskuse koostöös. Õpetajaraamat on loodud seksuaalkasvatuse tundideks inimeseõpetuse ainetsükli raames II ja III kooliastmes 11–16aastastele noortele (Kagadze jt 2022: 5). Pornograafia käsitlemisel õppetöös peetakse oluliseks välja tuua, et see võib “tekitada teismelistes raskusi eristamiseks reaalseid ja mittereaalseid inimsuhteid” (Kagadze 2022: 18). Noortele tuleks selgitada, miks pornograafiat toodetakse ja tarbitakse, mida teha tunnete ja mõtetega, mis pornograafiat tarbides tekivad (Kagadze 2022: 54). Õpetajal tuleb jääda hinnanguvabaks, sest halvustav suhtumine võib anda negatiivse värvingu ka teistele seksuaalsusega seotud teemadele ja tekitada süütunnet (Kagadze

2022: 56). Samas sisaldab õpetajaraamat ka väiteid pornotööstuse seotusest kuritegevuse, eaturvalise seksi ja prostitutsiooniga (Kagadze jt 2022: 54). Nimetatud väidete kohta napib tõendusmaterjali ja peegeldavad pigem moraalipaanikat. Kondoomi puudumine videos ei viita tingimata eaturvalisusele, kuna seksitöös nõutakse üsna rangelt regulaarset suguhaiguste testimist.

2022. aastal ilmus kogumik *What Do We Know About the Effects of Pornography After Fifty Years of Academic Research?*, mis koondab aastatel 2000–2017 erinevates distsipliinides tehtud uurimusi teemadel pornograafia ja nõusolek, pornograafia kui õppematerjal, pornograafiast arusaamine, pornograafia ja nauding (McKee jt 2022). Kokkuvõtvalt järelavad autorid, et ühelgi käsitletud teemal ei saa teha üheseid järeldusi, kuna uuringute tulemused on vastuokslitud ja neid läbib sageli normatiivne eeldus seksuaalelu olemuse kohta (samas, 48). Samas möönavad autorid, et pärast 2017. aastat on mõnes valdkonnas tulnud olulisi uurimusi, mis pilti natukene selgemaks muudavad, eriti noorte pornograafiakogemuse osas (samas, 99).

Üheks oluliseks tähelepanekuks on, et noored kasutavad pornograafiat sageli õppevahendina. Iseäranis LGBTQ+ noortele võib see olla oluline infoallikas heteronormatiivse seksuaalhariduse kõrval. Pornograafiaga on võimalik positiivselt suhestuda ning seksuaalvähemuste jaoks võib see olla vahend enda seksuaalsuse teostamiseks ja mõtestamiseks, kuna nad jäävad seksuaalhariduses tihti enamgi tagaplaanile (samas, 72–73). Pornograafia on üks väheseid allikaid, kus on võimalik näha seksi kujutamist ja saada teadmisi nii praktilise poole kui enda identiteedi ja end erutava kohta (samas, 61). Lähiv on mure, et pornograafiast saadakse puudulik või täiesti väär teave. Samas ei ole aga piisavalt uuritud, kas noortel, kes tarbivad pornograafiat, on paremad teadmised. Lisaks keskenduvad kõik sellised probleemipüstitused noortele, kuigi enda seksuaalsuse kohta õppimine kestab läbi elu (samas, 61).

Selle mure taustal räägitakse meediapädevuse (ingl k *media literacy*) kõrval ka pornopädevusest (ingl k *porn literacy*): oskus leida, mõista, kriitiliselt hinnata ja luua vahendatud seksuaalset sisu. Sageli keskendub pornopädevuse edendamise sellele, et õpetada noortele, kuidas ära tunda pornograafia ebarealistlikkust ja sellega seotud võimalikke kahjulikke mõjusid. Mõnikord pakub pornograafia naudingut aga just oma fiktsionaalsuse tõttu või sellest hoolimata (samas, 66–67). Samuti näitavad uuringud, et noored suhtuvad pornograafiasse sageli juba niigi kriitiliselt ja

tajuvad sellega kaasnevaid probleeme. Seejuures tõstatatakse küsimus, kas see peegeldab tegelikku pornopädevust või noorte teadlikkust domineerivast pornodiskursusest, mistõttu nad teavad, milline on uurijate poolt oodatud “õige” vastus (sammas, 71).

Pornograafiast õpitakse nii otseselt kui ka kaudselt selle kohta käivate diskursuste kaudu, mis määratlevad, mida peetakse normaalseks, ihaldusväärseks või sobimatuks. Empiirilistest uuringutest tuleb näiteks esile, et naised küll naudivad pornograafiat, kuid samal ajal kogeda ka ärevust, kuna nende nauding ei sobitu sotsiaalsete ootustega, mistõttu tuntakse enda kogemuse ja sotsiaalsete diskursuste vahelist pinget (McKee jt 2022: 92). Pornograafia vaatamine ja kogemine ei ole universaalne ega neutraalne, vaid on lahutamatu pilgu sotsiaalsest, kultuurilisest ja isiklikust taustast ning seda ümbritsevatest diskursustest, praktikatest ja representatsioonitavadest.

Õppimine on sotsiaalne ja kultuuriline protsess, mille käigus omandatakse hoiakud, normid ja käitumisviisid teiste inimeste jälgimise ning nendega suhestumise kaudu. Seksi me niivõrd vahetult ei kohta, vaid näeme seda filmides, meedias ning kõige eksplitsiitsemal kujul pornograafias. Kõige selgemalt muidugi enda kogemuses. Pornograafia ei ole pelgalt visuaalne stiimul, vaid ka tähendusloome keskkond, mille kaudu kujunevad arusaamad ihast, kehadest ja seksuaalsest suhtest.

Pornopädevuse puhul keskendutakse pornograafia ebarealistlikkusele ning viidatakse vajadusele käsitleda kahjulikke aspekte, selmet tegeleda olemasoleva pädevusega või pornograafia potentsiaaliga olla õppimise ja naudingu allikas (Byron jt 2021: 788). Osalt on kriitika õigustatud. Pornograafia on sageli stereotüüpne, võib olla seksistlik ja rassistlik, kordab kindlaid narratiive, asukohti ja tegevusi kindlas järjekorras. Sageli kaldub kriitika aga liialt moraliseerivaks ning pornograafiat nähakse üheselt kahjuliku või ebaeetilisena ning seda iseäranis sadomasohhistlikku pornograafia puhul. See põhineb aga kitsal arusaamal seksuaalsusest, kuhu normist erinevad seksuaalpraktikad ei mahu (sammas, 790). Samas ei saa seksuaalseid ihasid täielikult puhastada nende poliitilistest, häirivatest, piire ületavatest aspektidest.

Probleemide käsitlusi läbib sageli eeldus noore vaataja passiivsusest ja mõtestamisvõimetuselt. Levinud on mure noorte väidetava kriitikameele puudumise ja seetõttu pornograafia ohtliku mõju

pärast, kui pornograafiline kujutis aetakse segamini “päris” seksiga, mis võib viia seksismi ja moonutatud arusaamani seksuaalsusest (samas, 795). Selline suhtumine pärsib aga avatud arutelu. Kõlama jäävad lihtsustatud sõnumid ning harva käsitletakse pornograafia mitmekesiseid esteetilisi ja narratiivseid vorme (Albury 2014: 173). Seejuures “päris” seksile viitamisega suunatakse ja piiratakse noorte arusaama seksuaalsusest. Empiirilistes uuringutes demonstreerivad noored teadlikkust pornograafia erinevatest žanritest, tavadest ja stereotüüpidest (Byron jt 2021: 796). Spisáki (2020: 1255–1256) uuringus seostasid tüdrukud “päris seksi” intiimsuse, armastuse ja emotsionaalse lähedusega, vastandades seda pornograafia, mida nad pidasid kommertslikuks ja emotsioonituks. Uuringus osalejate normatiivsed vaated seksist kui romantiliste suhete osast paljastavad ebakõla pornograafia eeldatavalt jõulise ja halva pedagoogika vahel.

Tasuta peavoolupornograafia, eriti suured platvormid nagu Pornhub, pelgalt ei peegelda vaatajate seksuaalseid eelistusi, vaid ka aktiivselt kujundavad neid, mitte ainult videote sisu vaid ka algoritmide ja kategooriate kaudu. Otsides näiteks märksõna “topeltoraal”, kuvatakse esmalt videod, kus kaks naist rahuldavad meest, mitte aga muud võimalikud kooslused (Srinivasan 2021: 68). Kaldumata liialdustesse võib tunnistada, et pornokategooriad piiravad võimalikke seoseid ning püüavad tajusid, eelistusi ja harjumusi kujundada, sel ei ole aga kunagi üheselt selget mõju. Ihad asuvad kontiinumis, kus reaalsuse ja representatsiooni piir hägustub ning need sulavad üksteisesse.

1.4. Alternatiivsed pornograafiad lahendusena

Ühe võimaliku lahendusena eelmises alapeatükis sõnastatud probleemidele, nagu ebarealistlikkus, seksistlikkus, heteronormatiivsus, pakutakse alternatiivseid pornograafiaid. Nende potentsiaal seisneb mitmekesisemas representatsioonis, autentsema seksi kujutamises,

milles naised näidatakse agentsetena, kindlate eelistustega, mis vastanduvad peavoolu loodud narratiivile. Järgnevalt toon välja, mis on alternatiivsed pornograafiad, kuidas nad üritavad peavoolust eristuda ning millised on nende püüdluste õnnestumised ja piirangud iseäranis seoses autentsuse mõistega.

Alternatiivsete pornograafiate tootjad ja platvormid on üsna eriilmelised: igaühel on oma käekiri ning viis enda tegevust kontseptualiseerida. Pornonäitleja ja režissöör Courtney Trouble sõnul eetilised ja feministlikud pornograafia suuresti kattuvad, kuid viimane arvestab ka naise pilguga ja ei taanda meest anonüümseks suguelundiks kelle pilgu kaudu tegevust filmitakse. Lisaks ei lõppe feministlikus pornograafias seks mehe orgasmiga (Comella 2013: 374). Kväärtseenide puhul pööratakse erilist tähelepanu osaliste soolistele identiteetidele, seksuaalsetele sätumustele (sammas, 375).

Tuntuim eetilise ja feministliku porno režissöör ja propageerija on Erika Lust. Lust lubab kehade, rasside, vanuse ja suutlikkuse mitmekesisel representatsioonil, naiste kujutamist vahekorra aktiivsete osalistena, mitte passiivsete objektidena, kelle ülesandeks on mehi rahuldada; õiglast tasu ja kõrgeid tööstandardeid, turvalist keskkonda ja kõiksuguste tegevuste eelnevat läbirääkimist (Erika Lust i.a). Tema lähenemine peegeldab nüüdseks levinud põhimõtteid alternatiivsete pornograafiate seas. Seksuaalkoolitaja ja pornograafiliste filmide režissöör Tristan Taormino (2013: 260–261) kohtub enne filmimist näitlejatega, et uurida, mis neile meeldib ning loob stseeni vastavalt näitlejate eelistustele. Töötajad valivad ise enda seksuaalpartnerid, seksuaalpositsioonid, mänguasjad (sammas). See on üsna levinud praktika.

Lusti tootmisstudiod on loobunud rassilistest kategooriatest ning sõnadest nagu *destroying*, *smashing* ja sarnasest sõnavarast, mis rõhutab maskuliinsust, mille kohaselt on mehed agressiivsed seksmasinad (Sharma 2023). Mitmed teised studiod on sarnase otsuse teinud. Peavoolupornograafias üritatakse enamasti video kesksed osad mahutada, seega on tavaliselt kirjas, kes, mida ja kellele teeb. “Teeb”, sest üks pool on tavaliselt aktiivne (mees) ja teine passiivne (naine). Alternatiivsete pornograafiate pealkirjad on tihti aga vaid mõnesõnalised ning neile on lisatud pikem kirjeldus, kus isegi kui keskmel on üks isik, kirjeldatakse tegevusi üldiselt kui koos kogemist.

Taormino (2013: 262) toob samuti esile soo, rassi, rahvuse, seksuaalsuse, klassi, keha, võimete ja vanuse mitmekesisust. Taormino ei kasuta rassile viitavat sõnavara nagu peavoolupornograafias sageli kohata võib, et vältida fetišeerimist (sammas, 261). Üldjuhul kasutavad alternatiivsete pornograafiate tootjad pealkirjades ja videote kirjeldustest keelt, mis on seksitööajatega eelnevalt kooskõlastatud, kuna alandavate, rassistlike ja seksistlike pealkirjade ja kategooriate kasutamist ilma näitleja loata on peavoolupornograafiale ette heidetud. Shine Louise Houstoni CrashPadSeries.com on seetõttu eemaldanud kõik filtrid, mis viitavad rassile, soole või kehatüübile (Houston 2014: 118).

1.4.1. Autentsus ja representatsioon

Alternatiivsete pornograafiate kirjeldamisel on levinud sõnad nagu “reaalne”, “päris”, “autentne”. Antud kontekstis tähendab autentsus päris kehasid, praktikaid ja naudinguid ja nende realistlikku kujutamist. Seks kujutab näitlejate päris kogemust, mis on loodud neile võimalikult lõbusaks, turvaliseks ja vastastikust rahuldust pakkuvaks. Nõnda konstrueerib alternatiivne pornograafia end vastandina peavoolu ebarealistlikkusele, performatiivsusele ja stereotüüpsusele. See kriitika kattub osaliselt pornograafiavastaste feministide seisukohtadega, kes väidavad, et peavool levitab väärarusaamu naiste seksuaalsusest ning seab ebarealistlikke ootusi selle suhtes, millised peaksid olema vaataja seksuaalsed kogemused, reaktsioon, ihad, kehad.

Samaaegselt püütakse hägustada piiri fiktsiooni ja tegelikkuse vahel, eitada iseenda fiktsionaalsust. Näiteks Belleza (i.a) lubab autentseid narratiive, ettekirjutamata stsenaariumita filme, siirast intiimsust ja päris naudinguid teeseldud orgasmideta. Ometi ei saa autentsus olla täielik. Näitlejad valivad poose ja asendeid, mis tagavad kaamerale võimalikult hea ligipääsu ja visuaalse atraktiivsuse, mistõttu peavad nad olema teadlikud oma välimusest ja kehanurkadest kogu stseeni vältel. Kaamera suunab vaataja tähelepanu ning järeltöötlus muudab lõpptulemust veelgi. Vastukaaluks sellele on Bellezal sari “Sexual desires”, mis laetakse üles täpselt nii nagu

kaamera jäädvustab, ilma midagi redigeerimata. Samas on seksitöötajad osa samast kultuurist, kus ringlevad peavoolupornograafia ihad ja skriptid. Seega ka autentsed ihad võivad alluda patriarhaalsetele normidele, olla kantud sellest, millest püütakse kaugeneda. Feministlik pornograafia asetub diskursusesse, milles “seks, tõe päevavalgele toomine, maailmakorra kukutamine, uute aegade ettekuulutus ja teatava õnne lubamine käivad käsikäes” (Foucault 2005: 14). Pornograafia püüdleb tõe kujutamise poole, vaatjad loodavad pornograafiast leida tõe.

Pornograafialt ootab autentsust ka vaataja. Võimalust uskuda, et see, mis ekraanil toimub, on päris – kehad, purskavad vedelikud ja rõõmuhõiked. Ka Männiste (2019: 32, 47) magistritöö küsitluses osalenute seas oli lemmikžanriks amatöörpornograafia (20%), mis samuti lubab autentsust. Amatöörsus ja autentsus on seotud kindla esteetikaga, mis jätab mulje, et tegu on autentse pornograafiaga, kuigi on professionaalselt toodetud. Eristamaks professionaalselt toodetud autentset või hobina tehtavat amatöörpornograafiat tõeliselt tavaisikute kodukootud videotest kutsutakse viimast vahel dokumentaalpornograafiaks (Pappel 2023: 116).

Osalt võimaldab autentene pornograafia vaatajal ennast paremini tunda. Pakub kinnitust, et kedagi pole tegevuseks sunnitud. Samas on mõned seksitöötajad sellise emotsionaalse töö ootuse osas kriitilised. Seksitöötaja ja seksuaaluuriija Zahra Stardust (2024: 175) toob välja, et autentsuse iha tagant kumab vaataja seatud tingimus, et seksitöö on aktsepteeritav vaid juhul kui see ei tundu nagu töö. Seksitöötaja peab tööd tegema vabast tahtest, tungivast soovist teha just seksitööd mitte kunagi aga raha teenimiseks. Kuivõrd seksitöö tunnustamine tööna on oluline eesmärk, siis autentsuse imperatiiv hägustab seda piiri. Kui autentsusest saab turunduslik märgistus, pole see enam enese isiklik väljendus, vaid seksitöötajaid hinnatakse juba selle põhjal, kuivõrd usutavalt nad autentsust väljendavad (samas, 177). Alternatiivsete pornofilmide platvorm Pinklabel.tv, mille üks asutajatest on eelnevalt mainitud Shine Louise Houston, ei kasuta seetõttu termineid, mis viitavad autentsusele (samas, 163). “Päris” orgasm, “päris” nauding eeldavad kindlat kehakeelt, näoilmeid, helisid ning kaameratööd, mis kommunikeeriks vaatajale autentsust. Nii pornograafias kui “magamistoas” on naiste oiged ja meeste vaikus tavapärased. Oiged ei ole tingimata seoses tegeliku naudinguga, vaid täidavad sageli pigem faatulist funktsiooni. Nii mehed kui naised käituvad vastavalt neile seatud sooliste ootustele, mis pornograafias veelgi

kinnistuvad. Need normid kanduvad edasi ka “autentsesse” pornograafiasse. Autentsus ei ole kehast lähtuv tõde, vaid kultuuriline ja esteetiline norm, harjumus.

Viidates oma loomingule kui “autentsele” võib see tahtmatult kehtestada uusi seksuaalseid norme. Ehk isegi selgemalt kui peavool, mis ei pretendeeri tõe presenteerimisele, kuigi eksplitsiitsuse kaudu rõhutab alati, et tegevus on päriselt toimunud. Hüperboolsus teeb selgemaks, et see päris on “päris”. Arusaamad sellest, mis on ihaldusväärne, atraktiivne või normaalne, ei ole loomupärased ega neutraalsed, vaid kujunevad kultuurilisel, sotsiaalsel ja ajaloolisel taustal. Nad peegeldavad ja taastoodavad ühiskonnas kehtivaid võimusuhteid, norme ja hierarhiaid.

1.4.2. Eetika, esteetika ja iha ümbermõtestamine

Alternatiivsete pornograafiate püüdlus eetilise ja mitmekesisuse poole on tänuväärne, kuid see ei tähenda, et peavoolu esteetika on halb. Selmet stigmast vabaneda, nihutatakse see kindlat tüüpi pornograafiale ning sõnatakse, et “meie” pornograafiat tarbides ei pea häbi tundma. Ehkki Paulita Pappel identifitseerib end feministina ja tema stuudio järgib eetikastandardeid, peab ta sõnapaari „eetiline pornograafia“ ennekõike turundusstrateegiaks (West 22:05–27:51). Pappeli *hardcore* filmistuudio HardWerk keskendub grupiseksi kujutamisele eesmärgiga näidata, et grupiseks ei pea olema naisi alandav. Grupiseks on naiste seas populaarne kategooria ning Pappel soovib selle kaudu kummutada naise kui ohvri stereotüüpi, esitledes grupiseksi esteetilise ja kõiki osapooli võimestavana. Feministlik pornograafia enamasti ei välista praktikaid, mida tihti naisi alandavateks peetakse, vaid püütakse nihestada kujutamiseviise ja seoseid.

Hoolimata püüdlustest naiste agentsust suurendada ja agressiivset keelekasutust vältida, jääb erekteerunud peenis võimu sümbolina püsima. Ka Srinivasan (2021: 65) märgib irooniliselt, et surrogaatpeenis on alati suurem ja jäigem kui vaataja oma. Filmi kestuse ajaks on vähemalt

võimalus see unustada. Pornograafia seob seega fantaasia ja reaalsuse, konstrueerides falloset ühtaegu võimu sümboli ja alaväärsuse allika. Vastukaaluks on bell hooks (1999) proovinud leida ihaldusväärset ja atraktiivset ka lõtvadest peenistest. Ehk on see nihe kasulik ka vananemise paratamatusega leppimisel, kui veri ei jäigasta “mehe uhkust” enam “piisavalt” ning iga pehmemgi peenis on probleem, mida ravimitega lahendada selmet seksuaalsus ja nauding übermõtestada. Hirmsamgi veel, kui noortega midagi sellist juhtub. Aga ka erekteerumata peenis saab ejakuleerida, mis jätab puutumata porno keskse performatiivse stseeni (mehe) ejakulatsioonist (ingl k *money shot*). Mõnikord pakub pornograafias erutust just orgasmi nägemine, mis on otsene tõestus naudingust. Probleem pole sümbolis endas vaid selles, millele ta osutab, milliseid tähendusi ja väärtusi ta kannab. hooks (samas) kirjeldab, kuidas peenis oli tema jaoks miski, mida pidi kartma, mis esindas võimu ja mille penetratsioon pidi iga tüdruku elu igaveseks muutma. Pärast seda hetke ei saa tüdruk olla enam “süütu”.

bell hooksi suhe suguelunditesse ei muutunud mitte objekti olemuse tõttu, vaid hooksi orienteerituse tõttu selle suhtes. Sara Ahmedi mõiste “kleepuvus” aitab mõista, kuidas objektide külge kleepuvad nende kultuurilised ja afektiivsed ajalood. Kleepuvad märgid hakkavad teistegi objektide külge (Ahmed 2004: 91). Nõnda kinnituvad (muuhulgas) pornograafia kaudu fallosole võim, oht, hirm ja vägivald. Hirm on seotud aga kaotusega ning see loob uusi piire määratledes, millest tuleb eemalduda (samas, 65). Teatud kehad muutuvad seetõttu hirmuobjektideks. Naine seevastu muutub haavatavaks, mis piirab naise võimalusi ruumis liikuda ja selle arvelt mehe ruum laieneb (samas, 70). Uudishimu ja avatus hoiab aga keha ja ruumi avatuna üllatusele, mis võimaldab enda suhet ümberorienteerida (samas, 183).

Isiklikke eelistusi on keeruline muuta, kuna need tunduvad loomulikud ja iseenesestmõistetavad, keeruline on veenda end midagi atraktiivseks pidama. See-eest saab eelistuste konstrueeritust analüüsida ning ehk seekaudu muundada nendega seotud suhet ja tähendusi. See tähendab, et ka „isiklik“ eelistus võib olla kriitilise uurimise objekt. Alternatiivne pornograafia püüabki teadlikult muuta kaameratööd, esteetikat, fookust ja narratiivstruktuure, et pakkuda vaatajale uusi identifitseerimisvõimalusi ja laiendada ihaldusvärsuse tähendusvälja.

Pornograafia, nagu ka teised meediavormid, ei peegelda pelgalt olemasolevaid soove, vaid osalevad aktiivselt nende kujundamises. Mustrid, mida pornograafia kordab, loovad kujutelmi

sellest, mis on ihaldusväärne, milline keha on atraktiivne, milline seksuaalne praktika on loomulik. Küsides, mida ihaldame ja mida tahame ihaldada, seame kahtluse alla nende enesestmõistetavuse. See ei tähenda, et kõik vaatajad hakkavad automaatselt eelistama teistsuguseid kujutisi, kuid see loob võimaluse mõelda, miks meid köidab just see, mis meid köidab ja kas võiks olla teisiti.

1.5. Vaataja suhe ekraaniga

Selles alapeatükis vaatan lähemalt, kuidas ekraan ja keha üksteisega suhestuvad. Feministlik pornograafia püüab pakkuda alternatiivi valitsevatele normidele, kuid küsimus ei taandu vaid sellele, mida me vaatame, vaid kuidas me vaatame ja mida vaatamine meiega teeb. Vajalik on mõtestada, kuidas tähendus tekib kujutise ja vaataja vahelisest suhtest. Vaataja ei ole neutraalne ega passiivne tähenduse vastuvõtja, vaid aktiivne osaleja, kes õpib, reageerib ja harjub meedia toel.

Filmiteoreetik ja pornograafia akadeemilise uurimise teerajaja Linda Williams (2008: 325) märgib, et seksi eksplitsiitsem kujutamine ja naise naudingutähtsustamine ei too lähemale tõelisemat seksuaalsust. Mitmekesisemate representatsioonide rõhutamine kipub sageli varjutama pornograafia võimet tekitada vaataja kehas harjumuspäraseid reaktsioone. Williams (1991: 4–5) väidab, et kehažanrite (ingl k *body genres*), nagu melodraama, õudusfilmide ja pornograafia edu sõltub nende võimest tekitada vaatajates kehalisi ja emotsionaalseid reaktsioone, mis peegeldavad ekraanil toimuvat. Samavõrd tähenduslikuks võib aga osutuda seegi, kui teos enda ülesandes läbi kukub. Juri Lotmani korduv viide Puškini lausele: “Ma valan pisaraid väljamõeldise kohal” (Lotman 1991: 21) kohaldub siingi. Pornograafia loob tingliku ruumi, kus tema reaktsioonid ei pea sarnanema sellele, mida tekitaks päriselt selline olukord, kuid et nähtav mõjus oleks, peab ta vähemalt osaliselt sellesse uskuma. Pornograafia võib olla nii õppimise, naudingutähtsustamise ja puhkuse

paik, kuid igal juhul pakub ta tingliku ruumi avastamiseks, mis ei eelda, et reageeriksime ekraanil toimuvale sarnaselt tegelikule olukorrale. Vahetu ja vahendatud, reaalsus ja representatsioon põimuvad ja on kohal samaaegselt.

Williamsi (2008: 325) sõnul on ekraani vahendatud seks saanud lahutamatuks osaks meie seksuaalsusest: me ei ihalda enam vaid kujutatut vaid vaatamise protsessi ennast. Ta illustreerib seda mimeetilise mängu kaudu, kus laps ei usu end päriselt tuuleveski või rong olevat, vaid teeskleb, et on, kuid seekaudu õpib ta kehastuma erinevatesse tähendusruumidesse (samas, 18). Nõnda harjub ka vaataja, kes ei kujutle end alati nähtava akti osaks, uute “mimeetiliste mänguvormidega” (samas, 325), seksuaalsete tähendusväljadega. Seetõttu pole niivõrd vajalik keskenduda sellele, kuidas “päris” seksile lähemale jõuda, vaid hoopis, kuidas pornograafia vormib meie seksuaalseid arusaamu ja kogemusi.

Pornograafia vaatamine pole vaid olemasolevatele eelistustele vastava sisu otsimine vaid ka erinevate visuaalsete ja tunnetuslike naudingutega harjumine (Williams 1999: 315). Pornograafia toel on seega võimalik avardada oma seksuaalset välja. Avastada end suhestumast uute subjektidega, leida end ihaldamast uusi objekte. Seda soodustab seda ehk pornograafilise sisu otsimine ise: lõputu videote vahel kerimine, videote katkendlik vaatamine, uue valimine ning lõpuks ideaalse video, millest vaataks niikuinii vaid kakskümmend sekundit, otsimisest tüdinemine. Tegu pole seega lihtsate assotsiatsioonide ja identifitseerumisega. Kehad ei suhestu ekraaniga passiivselt, vaid resoneeruvad. Ehk mõneti sarnaselt sellele, kuidas reaalsete kehadega suhestutakse. Näitleja naudingud ja puudutused segunevad vaataja mälestusega, kehalise mälu, naudingute ja puudutustega.

Pornograafiaga suhestumine ei tähenda nähtu mehaanilist jäljendamist, vaid iga vaatamisega, harjume vaatamise endaga (Williams 2008: 311). Meediauurija Susanna Paasoneni mõisted “lihalik resonants” (ingl k *carnal resonance*) ja “somaatiline arhiiv” annavad harjumuslikkusele sügavama kehalise ja ajalise mõõtme. Resonants viitab objektide, ideede ja inimeste vahelistele suhetele, mida võib kogeda materiaalselt, tundmuslikult, emotsionaalselt ja sensoorselt ning on rohkem või vähem püsivad. Vaataja võib resoneeruda huvi, igavuse, üllatuse või häbi kaudu (Paasonen 2011: 16–17). Lihalik resonants hõlmab nii pornograafilisi representatsioone, kui ka reaktsioone, mida need vaatajate kehaesile kutsuvad (samas, 25). See jätab jälje, mis talletub

isiklikku somaatilisse arhiivi: kehalisse, ajas kihistunud kogemuste ja mälestuste võrku, milles uued kogemused põimuvad varasematega ja muunduvad (sammas, 357). See on dünaamiline arhiiv, mis muutub ja areneb, kujundab vaataja sidemeid teistega. Lihtsustatult on tegu kehalise mälu. Keha mäletab puudutusi lõhnu, seostab need kindlate kohtade, inimeste, objektidega. Nõnda tekib ammu unustatud paika jõudes kummaliselt tuttavlik tunne või unustades, mida parasjagu teha tahtsime astume paar sammu tagasi punkti, kus mõte tekkis. Somaatiline arhiiv selgitab ka, miks pornograafia ei mõju igapäevale ning ka ühele inimesele erinevatel eluperioodidel ühtmoodi. Üks ja sama stseen võib äratada seksuaalset iha, aga ka uudishimu, tülgastust või äratundmist. Iga arhiiv on erinev ning sõltub kultuurist ja isiklikest kogemustest.

Taormino (2013: 263) tunnistab, et kuigi ta püüab teha teistsugust pornograafiat, ei ole tema võimuses kontrollida, kuidas tema loomingut tõlgendatakse – see jääb alati ettearvamatuks. Siiski ei tähenda see, et feministlikul pornograafial puuduks tähenduslik roll. Ehkki see ei pruugi ega peagi kujutama „päris“ seksi, pakub mitmekesisem representatsioon võimalust avardada seksuaalseid tähendusvälju, normaliseerida erinevusi, äratada uudishimu ning nihendada seniseid hoiakuid. Seda potentsiaali peegeldab ka peavoolupornograafia areng. Pornhub teeb igal aastal kokkuvõtte populaarsetest kategooriatest, otsingutest ja trendidest. 2024. aastal otsiti Pornhubis varasematest aastatest tunduvalt enam eetilist, autentset, teadlikku (ingl k *mindful*) pornograafiat (Pornhub insights 2024). Paulita Pappel leiab, et peavoolu ja alternatiivsed pornograafiad ei peaks eksisteerima paralleelmaailmadena, vaid need tuleks omavahel dialoogi tuua, kuna mõlemal on teineteiselt õppida (West 2022: 44:26). Berliini pornofilmifestivalil, mida ta korraldab ja kureerib, on see dialoog juba aset leidnud. Alternatiivsetel pornograafiatel on seega potentsiaal mõjuda, teisendada, valada kehasse uusi kihte. Samavõrd võib ta ka kinnitada olemasolevaid mustreid või jääda hoopis tähelepanuta.

Pornograafias ühinevad semiootiline, sotsiaalne ja sensoorne. Visuaalne ja auditiivne kooslus loob mitmetahulise kogemuse, mis võib aktiveerida ka teisi tajusid nagu lõhn või ühineda somaatilise arhiiviga ning muutes seekaudu kogemuse reaalsemaks ja tähenduslikumaks. Kehaline kogemus ei ole mõistusest eraldiseisev, vaid õppimine toimub keha ja mõistuse koostöös. Keha kogemusest mõjutatud meele ja meele tõlgendustest kujundatud kehad loovad

erinevaid ja samavõrd õigeid tõlgendusi. Seksuaalharidus peaks pakkuma võimalusi nende kehaliste kogemuste, tunnete ja ootuste teadvustamiseks.

Vaataja ei ole niisiis passiivne, vaid kohtub ekraaniga. Tema kogemused, harjumused, arusaamad ja hoiakud on dünaamilised. Keha on põimitud suhetesse, olles poorseks piiriks sise- ja välismaailma vahel. Selles protsessis mängivad olulist rolli ka afektiivsed harjumused – kaldumus teatud olukordades teatud viisil tunda. Need harjumused ei ole alati teadlikud, kuid suunavad meie reaktsioone ja tõlgendusi.

2. Semiootiline õpikäsitlus

Seksuaalsuse kujunemine ei toimu üksnes teadmiste omandamise kaudu, vaid on sügavalt seotud kehaliste kogemuste, afektiivsete reaktsioonide ja harjumustega. Semiootiline lähenemine toob esile harjumuste kogemusliku aluse ja hariduse määrava rolli, kuidas inimene tajub, tõlgendab ja tegutseb.

Argitoimetused on suuresti harjumuslikud: tegutseme, vestleme, peseme hambaid ja uinume automatismide toel. Mõtlemine ajendab ootamatus, takistus rutiinis, vastuolu. Charles Sanders Peirce'i semiootika keskmes on arusaam märgist kui dünaamilisest protsessist – semioosist. See on lõputu protsess, kus iga märgi tõlgend ehk interpretant võib omakorda muutuda uueks märgiks, luues pideva tähendusloome ahela. Selline protsessuaalsus on tihedalt seotud õppimise ja harjumuste kujunemisega. Seesugune ajend võib pärineda nii sise- kui välismaailmast ja paneb meid enda uskumustes (ingl k *belief*)/harjumustes (ingl k *habit*) kahtlema (ingl k *doubt*). Kahtlus on rahutu ja ebamugav seisund, millest proovitakse vabaneda, et jõuda tagasi uskumuseni, teadmiseni (CP 5.372). See võib kesta vaid sekundi murdosa või aastaid, võib olla nii teadvustatud kui teadvustamata (CP 5.394). Mõtlemise eesmärk on kahtlusest vabaneda ja luua uus uskumus, kus mõte saab puhata (CP 5.400). Iga uskumus kätkeb endas toimimisreeglit ehk harjumust. Harjumus on teatud olukorras kindlal viisil tegutsemise potentsiaal (CP 5.487). Harjumuse toel saab osa elust automatiseerida, vähendades mõtlemisele kuluvat vaeva.

Ehkki harjumused/uskumused pakuvad stabiilsust, pole need muutumatud. Igaühel on enda harjumuste üle rohkem või vähem kontrolli. Harjumuste muutumine ise on harjumus: valmidus uudsuse korral eelnevat harjumust kohandada või välja vahetada. Harjumused muutuvad eelkõige kogemuste toel, võivad neid kas kinnitada või kahtluse alla seada (CP 5.477). Kogemus õpetab Peirce'i sõnul enamasti julmade vempude või ninanipsudega (ingl k *practical joke*) (CP 5.51). Kogemusena loevad ka emotsionaalsed kogemused (CP 7.441), nagu nauding, rõõm, hirm, viha. Harjumused võivad muutuda ja kinnistuda puhtalt korduvuse toel nii kujutlusvõime abil kui füüsilise tegevuse kaudu (kuigi viimane pole kohustuslik) (CP 5.478–5.479). End korduvalt kindlas situatsioonis, kindlal viisil reageerimas ette kujutades võib juhtuda, et tegelikult sarnasesse olukorda sattudes on harjumus juba välja kujunenud (CP 5.538). Harjumusi saab seega omandada ka ilma reaktsioonita, tegevuseta. Vahetu kogemus on neist kõige transformatiivsem, kuna on vältimatu, uputab endasse.

Kogemuse kaudu puutume kokku reaalsuse toore ja sageli vastupandamatu jõuga. Laps, kes puudutab leeki, omandab harjumuse hoida tulest eemale. Harjumus, kuigi see võib toimida automaatselt, on siiski midagi, mille subjekt on (teadlikult või teadvustamata) omaks võtnud ja mis suunab tema tegevust (CP 6.454). Harjumuse üle hiljem reflekteerides osutub see kasulikuks, kuna hoiab ära valu. Selline harjumus on sügavalt kehaline ja emotsionaalne ning seda on raske muuta pelgalt tahtejõu või ratsionaalse otsusega, kui puudub veelgi mõjusam kogemus (samas). Suur osa uskumustest kujunevad seega teadlikult kaalutlemata. See on vahetu, intuiitivne, kogemuslik õppimine, mis põhineb assotsiatsioonidel ja konteksti tajumisel. Vastavate näidetena toob Peirce veel ratsutamise, kus hobune ja ratsanik mõistavad teineteist viisil, mida kumbki seletada ei oska ning kuidas slängisõna kuuldes mõistame selle tähendust ka definitsiooni teadmata. Sellised õppimisviisid võivad mõnikord olla palju efektiivsemad kui ükskõik missugune abstraktne selgitus (CP 7.447). Probleeme tuleb sageli tunda, et neid mõista, kuna vaid ähmastest kontseptsioonidest ei pruugi piisata. Siit joonistub paralleel Rancière'i kirjeldatavaga.

Rancière jutustab enda teoses *Asjatundmatu õpetaja* (2007) 19. sajandi õpetajast Joseph Jacotot'st, kes oli sunnitud õpetama õpilasi, kellega ta ühist keelt ei kõnelenud. Ta andis õpilastele Féneloni “Télémaque'i” kakskeelse väljaande ja käskis neil prantsuse keelt õppida flaamikeelse tõlke abil (Rancière 2007: 1–2). Jacotot' õpilased õppisid prantsuse keelt, võrreldes

seda, mida nad teadsid (flaami keelne tekst), sellega, mida nad ei teadnud (prantsuskeelne tekst). Teos toimus seega ühise objektina, mille kaudu õppida. Jacotot'l endal ei olnud mingisugust usku, et see toimida võiks, kuid see kogemus tõi esile, et selgitamise vajalikkust võetakse liialt enesestmõistetavana (samas, 4). Samasugune arukus tegutseb igas olukorras. Analoogselt õpib kirjaoskamatu lukksepp tähti nimetades O tähte ringiks, L tähte nurgaks (samas, 25). Refleksioon, iseenda juurde tagasipöördumine ning enda intellektuaalse tegevuse teekonnale tähelepanu pööramine võimaldab samasugust intelligentsi rakendada ka uute teadmiserituumite vallutamisel (samas, 36–37). Õppimiseks on vaja vaid tahe ja tähelepanu suunata, kuid see nõuab ka õpilase usku enda võimesse õppida, tahet mõista.

2.1. Peirce'i kategooriate seos õppimisega

Semioos on märgitegevuse pidev vool, mille käigus kujunevad harjumused, mis talletuvad somaatilisse arhiivi ning mõjutavad ootusi ja käitumist. Harjumused ei teki ainult ratsionaalse mõtlemise tulemusel, vaid kujunevad läbi kogemuse, mis hõlmab nii aistingulist, kehalist kui ka sotsiaalset tasandit.

Peirce'i algkategooriad kui tajuvormid on harjumustega tihedalt seotud. Esmasus tähistab kvaliteeti, tunnet, potentsiaali. Vahetut aistingut, seda, mis on iseeneses, sõltumatu. Teisasus hõlmab reaktsiooni, kogemust ja fakti. See on esmasuse tajumine või kohtumine reaalsusega, näiteks stiimulile reageerimine. Kolmasus esindab reeglipärasust, seaduspära, harjumust ja representatsiooni. See on seoste loomine, mis vahendab esmasuse ja teisasuse suhet. Need kategooriad on küll analüütiliselt eristatavad, kuid reaalsuses läbipõimunud: kolmasus sisaldab teisasust ja esmasust ning teisasus sisaldab esmasust (CP 8.328). Harjumused kujunevad seega nii esmasuses, teisasuses ja kolmasuses. Teisasuse ja kolmasuse harjumused on muutuvad, kuid kuna esmasus on puhttunnetuslik, potentsiaal siis esmasuse harjumusi muuta ei saa. Kuna aga nii

teisusus kui kolmasus kätkevad endas esmasust, on ka neis aspektid, mis teadlikule kontrollile, muundamisele ei allu (Nöth 2016: 55).

Esmasust ei saa seega ka õpetada, kuid sellest saab õppida kvaliteete, tundeid tõlgendades või teiste tajudega võrreldes. Esmasusse kuuluvad *musement*, ulmlemine (ingl k *daydreaming*), kujutlusvõime ja loovus (Nöth 2018: 88). Peirce'i *musement* tähistab vaimset seisundit, kus ei kehti ühtegi piirangut ega reeglit, meel võib luua igasuguseid assotsiatsioone ja kujuteldavaid maailmu. See on ideede vabamäng (Nöth 2018: 97), mida Peirce nimetab ka Puhtaks Mänguks. Ideed, kujutlused ja seosed voolavad selles vabalt. See võib hõlmata esteetilist mõtisklust, fantaasiaid või imede ja seoste kaalumist universumis (CP 6.458). Seetõttu on hariduses esmasus eriti tähtis, kuna võimaldab spontaansust, uudsust ja kujutlusvõime rakendamist, mis ei sõltu välistest struktuuridest.

Arukus ei seisne vaid teatud viisil tundmises, vaid tegutsemises. Samas on lisaks välistele ka sisemised, potentsiaalsed tegevused, mis ei realiseeru, kuid mõjutavad harjumuste kujunemist (CP 6.286). See tähendab erinevate olukordade läbimängimist (Colapietro 2005: 349). Meie kujutlusvõime piir määrab uurimise piirid, mistõttu viimase ulatuse suurendamine on võimalik vaid kujutlusvõime avardamisel. Lakkamatu küsimuste esitamine sõltub seega nii kujutlusvõime elujõulisusest kui loogilisest mõtlemisest (samas, 350). Just kujutlusvõime elavus võimaldab püstitada uusi küsimusi, näha alternatiivseid võimalusi ja nihestada olemasolevaid teadmise piire.

Harjumuste kujunemine kui arenguline protsess hõlmab alati esmasust juhuse, tunde või vaba loovuse vormis. Teadvustamata afektiivsed kogemused loovad aluse reflektiivsele teadmisele ja harjumuste transformatsioonile. Ilma esmasuseta ei saa harjumused teadvusesse siseneda ega muutuda (Semetsky 2020: 37). Vahetu, konkreetne kogemus on kogu uurimise alus. Teadvustamatuid eelarvamusi, eeldusi ja harjumusi saab teadvusesse tuua püüdes märgata ka kõige õrnemaid tundeid, mis võivad teadvustamata harjumuste sümptomiteks olla (Semetsky 2020: 39). Harjumuste üle reflekteerimiseks on niisiis vaja neist enne teadlik olla. Tunnetus ja harjumused on vastastikku seotud: mõtlemine sõltub tunnetest, kuid samal ajal kujundavad harjumused ka seda, kuidas me tunneme. Peirce kritiseerib ranget dualismi välise ja sisemise maailma vahel ning leiab, et need on pigem piirkonnad ühes ja samas kogemuste väljas (CP 7.438). Siin väljendub ka Peirce'i sünehhism, mis rõhutab kõige pidevust ja lahutamatumust.

Teisasuse harjumused on vahetult kehalised ega allu kontrollile selliselt nagu kolmasuse harjumused. Õppimine teisasuses toimub kõige otsesemalt kogemuste ja katsetuste kaudu (Nöth 2021: 167). Vigadest ja kahtlustest õppimine on teisasuse ilming, kuna õppija kohtub vastupanuga, mis häirib uskumuse rahulikku, stabiilset olekut ja ärgitab tahte õppimiseks. See katkestus võib olla ebamugav, kuid just see loob võimaluse muutuseks.

Kogemuse resoneerumine ja kuidas ta resoneerub, ei sõltu aga ainult välisest stiimulist, vaid kujuneb tähelepanu, tahte, hoiakute, harjumuste, ümbritseva keskkonna, ootuste ja somaatilise arhiivi koosloomes. Kogemus ei ole miski, mis meiega juhtub, vaid selles aktiivselt osalemise tõttu vastutame nii enda, teiste kui ümbritseva maailma ees. Meie kogemused teistega ei ole pelgalt reaktsioonid välistele olukordadele, vaid peegeldavad ka meie sisemisi hoiakuid ja valmisolekut suhestuda. Selle tunnistamine eeldab avatust ja uudishimulikkust enda ja teiste kogemuste suhtes.

2.2. Õpetaja ja õpilase suhe

Lisaks rõhutab Peirce fallibilistlikku printsiipi: igasugune teadmine on ekslik ja iga veendumus ajutine ning võib tulevikus täieneda või muutuda. Seetõttu on õppimine pidev ja lõputu protsess, kuna on paratamatult poolik. Ideaalne õpetaja ei teesklegi end kõike teadvat, vaid suunab õppijad elukestvale õppele ja mõistab teadmiste ajutisust (Nöth 2021: 166–167). Õppimine peitub tahtes, mis on kannustatud kahtlusest ja rahulolematusest hetketeadmiste osas. Sügav teadlikkus enda teadmiste piiratudusest, on parim kannustus õppimiseks (CP 5.583).

Peirce on üldiselt ettevaatlik inimese enesekontrolli ulatuse viidates (CP 7.438). Inimesed ei valitse täielikult oma harjumusi ega ole ka täielikult märkide poolt määratud. Täenduslikkus sõltub varasematest harjumustest, kultuurilistest kontekstidest ja kehalistest kogemustest. Samas ei ole inimene ka täiesti passiivne, vaid on võimeline reflekteerima ja muutma enda harjumusi, ideaale ja eesmärke (Bergman 2005: 31–32). Eneserefleksioonist aga ei piisa, kuna esineb

kognitiivseid nihkeid ja harjumusi, mida me ise pole võimelised märkama või ei taha märgata, et vältida ebamugavust. Seetõttu on õpetaja ja kaasõpilaste roll endiselt oluline.

Õpetaja roll on suunata tähelepanu, äratada huvi, kahtlust ja toetada loovust. Õpetamise keskmes ei ole mitte valmis teadmiste edastamine, vaid tingimuste loomine, mis võimaldaksid õppijal ise tähendusi luua. Rancière (2007: 15) peab vajalikuks vabaneda ideest, et vajame kedagi targemat, kes meile kõike selgitaks. Tema keskne tees on, et kõik on võrdselt võimelised mõtlema, mõistma ja õppima. Selgitamine, nagu seda tavapäraselt klassiruumis tehakse, põhineb eeldusel, et õpilane on ebapädev. Iga selgitus sünnitab vajaduse uue selgituse järele ning selgituste spiraalist pole võimalik pääseda. Nõnda harjub õpilane, et keegi mõtleb tema eest ning see toodab ebavõrdsust. Tekib justkui õpitud abitus. Õpilane hakkab uskuma, et ei olegi võimeline ise mõtlema (samas, 39) ja jääb õpetajast sõltuma. Rancière ei väida, et selliseid meetodeid ei tohi üldse kasutada, vaid leiab, et need pidurdavad emantsipatsiooni (Rancière 2010: 15). Peaksime alustama intellektuaalse võrdsuse eeldusest ning seda pidevalt läbi mängima, verifitseerima argises tegevuses (Rancière (2007: 46). See haakub mõneti Williamsi näitega mimeetilistest mängudest pornograafiaga. Rancière (2009: 276) toob välja, et me ei pea teadlikult uskuma ühiskondliku korra aluseks olevat müüti. Piisab vaid, kui käitume nagu see oleks tõsi. Nõnda kasutame keha ja meelt viisil, mis kinnitab me positsiooni ja alaväärsust, tajude ja tegevuste loomulikkust. Performatiivselt aga võrdsust kehastades tekib võimalus emantsipatsiooniks.

Srinivasan (2021: 102) samas hoiatab sellise prefiguratiivsuse eest, mis nõuab, et inimesed käituksid nagu nad oleksid juba tulevikus. See võib muutuda eesmärgiks iseeneses ning halvimal juhul asendab struktuursete probleemide ümberkujundamise individuaalse transformatsiooniga. Samavõrd ohtlik on aga ka prefiguratsioonist täielik keeldumine. Tasakaal peitub Srinivasani jaoks pidevas katsetamises, kogemises ja enese ja teistega suhestumises (samas). Peirce ja Srinivasan on ettevaatlikumad indiviidi tahtele viitamisel kui Rancière, kuigi ka nemad peavad seda oluliseks.

Inimene kujuneb alati kultuuriliste ja sotsiaalsete normide väljal, kus tähendusi, identiteete ja käitumisi korrastatakse ja suunatakse. Need normid pole täielikult piiravad, vaid nende sees avaneb võimalus ootamatusteks, kujutlusvõimeks ja loovuseks. Eneseloomine ei tähenda vabadust normidest, vaid võimalust neid nihendada. Nõnda õpib igaüks ise korrates, jälgendades,

tõlkides, lahti harutades ja uuesti kokku pannes, võrreldes. Õpetaja roll ei seisne seega puuduste tasandamises, vaid aitab õpilasel kõrvaldada takistused, mis ei luba tal enda võimekust kasutada ning suunab õpilase taht ja tähelepanu. Õppimine seisneb subjekti konteksti, olukorra ärakasutamises, et äratada tahe. Just sellised kogemused, olgu need seotud erutuse, uudishimu, vastikuse või häbiga, võivad osutada õppimise käivitajateks. Samas on võimatu ette ennustada, milline kujutis või olukord resoneerub ja saab tähenduslikuks.

Asjatundmatu õpilane ei ole saamatu või oskamatu, vaid teadmatu enda võimetest ning kuidas ta need omandas (Rancière 2007: 36). Asjatundmatu õpetaja ei pea seega teadma, mida ta õpetab, vaid suunama õpilase tähelepanu ja taht ning küsima küsimusi (samas, 31). Mõneti tegutseb asjatundmatu õpetaja samuti kui laps, kes kõige peale “aga miks” lausub. Igasugused õpetamismeetodid on tühised, leiab Peirce, kuna vaid õpetaja, kes on tõeliselt kirglik õppimise suhtes ja kes tunnistab enda asjatundmatust, suudab teisi õppima ajendada (EP 2.48). Õppimistahte jõuliseim ajend on küll kahtlus või rahulolematuse oma olemasolevate teadmistega, kuid alguses võib tahe ka nõrk olla (EP 2.47). Asjatundmatu õpilase tähelepanu suunab seega esmalt õpetaja ning enda võimekusest teadlikuks saades, mõistetakse enda asjatundmatust, mis tekitab tahte edasi õppida ja areneda. Seega tekib pidev pingeseisund enda võimete ja piiratuse vahel.

3. Negatiivne seksuaalharidus

Selles peatükis kirjeldan töö sissejuhatuses tutvustatud negatiivset seksuaalharidust. Negatiivne seksuaalharidus ei tähenda midagi kahjustavat, ei tähenda teadmiste puudumist. “Negatiivne” viitab puudusele, valmis vastuste, selgitava loogika puudumisele. See lähenemine ei paku kindlaid vastuseid, vaid loob ruumi refleksiooniks, kahtluseks ja kujutlusvõimele. Vabadus ei seisne normidest vabanemises, vaid võimes nendega kriitiliselt suhestuda, neid nihestada ja ümber kujundada. Esmalt toon uuesti välja mõned olulisemad töös eelnevalt käsitletud ideed, et seejärel negatiivse seksuaalhariduse erinevaid aspekte avada.

Srinivasan ei ütle negatiivse hariduse kohta palju. Ta leiab, et see ei peaks seadma autoriteeti, kes lubab rääkida tõde, vaid soodustama julgemat kujutlusvõimet, mis looks uusi tähendusi ja uusi vorme (Srinivasan 2021: 71). Mõningaid sarnasusi võib näha Rancière ideedega. Jacotot ei eksitanud oma õpilasi, nagu Rousseau teoses “Émile” kirjeldatud õpetaja, Jacotot lihtsalt jättis nad avastama (Rancière 2007: 9).

Pornograafia käsitlemisel seksuaalhariduses on oluline lähtuda õpilaste olemasolevatest teadmistest, kogemustest ja hoiakutest, kuna nagu eelnevalt välja toodud, on noored üsna teadlikud selle probleemidest. Samas on mõned pornograafiaga kujunenud arusaamad, ootused ja reaktsioonid tekkinud tahtmatult kehalisel ja emotsionaalsel tasandil, mis olles teadvustamata ja automaatsed jäävad nad kriitilise refleksiooni alt välja (CP 7.447–7.448). Seksuaalharidus, mis püüab neid ümberkujundada, seisab seega silmitsi väljakutsega. Üheks ülesandeks peaks seetõttu olema teadvustamata harjumuste teadvusesse toomine, et neid kriitiliselt hinnata ja teadlikult

suunata. See protsess on osa noorte enesemääratlemisest oma seksuaalsuse kujundajatena. Samas on formaalne seksuaalharidus sageli moraliseeriv ja selgitav.

Õppimine ei ole pelgalt staatiliste faktide omandamine, vaid kogemuspõhine protsess, mis võib muuta mõtlemis- ja käitumisharjumusi (Semetsky 2017b: 141). Teadmised on seetõttu elavad, dialoogilised ja pidevalt transformeeruvad. Uus kogemus võib kinnitada olemasolevaid harjumusi või tekitada dissonantsi, mis seab need kahtluse alla ja võimaldab ümberkujundamist. Selline transformeerumine ja uute tähenduste tekkimine saab toimuda vaid suhetes, olgu see iseenda, teiste, objektide või ideedega, kuna igasugune mõtlemine ja tegevus on oma olemuselt dialoogiline. Klassiruumis suunab uue otsingutele vajadus (ka õpetaja loodud) või katkestuslik olukord.

Edasi tutvustan lähemalt negatiivset seksuaalharidust. Käesoleva töö kontekstis tähendab see vormilt ja eesmärkidelt avatumat lähenemist. See põhineb Jacques Rancière'i ideel intellektuaalset võrdsusest, mille kohaselt ei ole õppija passiivne teadmiste vastuvõtja, vaid aktiivne tõlgendaja. Lähtudes igäihe intellektuaalse võimekuse võrdsusest, on õpetaja ülesanne luua tingimused, kus õpilased saavad oma kogemusi uurida ja mõtestada ning uute kogemuste kaudu arendada tundlikkust. Eesmärk pole seega millegi õigesti mõistmine, vaid õpetaja suunab kolme põhilise küsimusega: Mida sa näed? Mida sa sellest arvad? Mida sa sellest järeldad? (Rancière 2007: 23). See on pidev dialoog ühise objekti ümber. Võttes omaks ka sünehhistliku printsiibi, ei saa õpetaja ja õpilaste vahele tõmmata selget piiri, vaid nad valguvad teineteisesse (CP 7.571). Õppimine algab kahe teadvuse kohtumisest, milles tekib jagatud tähendusväli.

3.1. Rakendusvõimalused

Kehalisus ja emotsioonid moodustavad olulise osa pornograafia kogemisest, mistõttu on ka neil koht klassiruumis. Kehaliste ja emotsionaalsete reaktsioonide elustamist võib alustada pornograafilistest stseenidest, kunstiteostest või muudest tekstidest. Iseäranis mõjus võib olla

Eestis loodud pornograafia, kuna emakeelsed seksuaalse sisuga dialoogid võivad tekitada enam ebamugavust või võõristust kui ingliskeelne materjal. Illustreerin seda lähenemist esmalt isikliku kogemuse põhjal, mis tööd kirjutades juhuslikult tekkis. Nimelt otsisin Eestis 1990. aastate lõpus ja 2000. aastate algul loodud pornograafiat, mida ei ole küll palju, kuid mõni õnnestus leida. Üks pealkirjata film vallandas jahmatavalt intensiivseid emotsioone, mis väljendusid keha sügavas ebamugavuses, abaluude vahele tekkivas pinges ja sügeluses. Tõmbusin kerra, et end ekraani eest kuidagi peita. Vaatamata vastumeelsusele, kummalisele piinlikkusele ja õõnsale tundele oli selles ka midagi ligitõmbavat ja naljakat. Paasonen (2011: 105) leiab, et pornograafias leiduvad jäljed amatöörlusest ja autentsusest loovad argise ja intiimse resonantsi. See tekitab uudishimu, kuid samas ei luba distantsti. Just see lähedus võib mõjuda häirivana, kuigi samaaegselt tõmbab enda poole (sammas). See kogemus tõi esile seni teadvustamata kihistusi somaatilises arhiivis ning sundis küsima, miks see nõnda mõjus. See viis tagasi kunagiste püüdlusteni tunda end mugavalt sõna „seks“ kasutades, mis paistis pikalt võimatu, kuna meenutas mu ema piinarikast katset minuga seksist rääkida. Sellised kogemused võivad kehalise resoneerumise toel suunata reflekteerima.

Keskendudes sellele, kuidas tekstid õpilasi emotsionaalselt mõjutavad ja sidudes need isiklike kogemustega, ületatakse lõhe abstraktsete kontseptsioonide ja argise vahel. Nõnda muutub haridus asjakohasemaks. Uus-Meremaa soo- ja seksuaaluuriija ja seksuaalkasvataja Kathleen Quinlivan (2018: 98) kasutas enda tundides kaasaegset kunsti, et käsitleda seksuaalsuse ja iha kujutamise seotud küsimusi. Sarnaselt Rancièrè'ile, osutab ka Quinlivan (sammas, 103) petlikult lihtsale küsimusele: “Mida sa näed?”. See võimaldab õpilasel vastata enda jaoks asjakohasel viisil ning loob vähem moraliseeriva õhkkonna. Klassiruumis toimuvaid kokkupuuteid peaks Quinlivani (2018: 155) arvates mõistma eksperimentaalsena: avatud ettearvamatussele ja ebakindlusele. Ta kirjeldab, kuidas kõrvalklassist kostuv muusika kujundas suhteid tema klassiruumis. Vaikne küsimus laulu kohta katkestas küll soopoliitika ja suhete temalise arutelu, kuid võimaldas uurida, kuidas muusika kujundab noorte identiteeti ja ideaale (sammas, 156). Quinlivan tunnistab, et õpilaste kogemuste esiletõstmine ja nende ootamatu esilekerkimine ei ole alati meeldiv, kuna õpetaja peab leppima kontrolli puudumisega ning võib tunda end võõrana. Ta kirjeldab, et tunneb end vahel nagu “eakas tädi”, keda õpilased läbi võõra maailma talutavad – kogemus, mis on nii põnev kui närvesööv (sammas, 159).

Need kogemused haakuvad Peirce'i esmasuse ja *musement*'i mõistetega: loovuse ja kujutlusvõime vaba vooluga, mis ei allu ratsionaalsele kontrollile, kuid on õppimise ja harjumuste transformatsiooni eeltingimuseks. Alan McKee (Attwood jt 2024: 120) väidab, et noorteni jõudmiseks tuleb seksuaalhariduses omaks võtta vulgaarsus ja huumor. Meelelahutuslikud tekstid, mis võimaldavad noortel ise järeldusi teha, on tõhusamad kui jutlustamine. Õpetaja suunab õppijat ühise objekti kaudu märkama, analüüsima ja tõlgendama oma kogemusi, toetades samas kriitilist hoiakut. Õpetaja lubab vabamängu, *musement*'i, kuid seab sellele suuna, fookuspunkti. Õpetaja usaldab õpilaste võimet ise märgata, analüüsida ja tõlgendada, selle asemel et ette öelda, mida näha või tunda. Samas See eeldab valmisolekut leppida ebakindluse ja mitmetähenduslikkusega. Seejuures ei jää õpilane omaette mõtisklema, vaid arusaamist ehitatakse koos.

See ei määra ette, millised seksuaalsed subjektid neist saama peavad, vaid keskendub õppimisprotsessile, mis ulatub klassiruumist välja, kui pidevale kujunemisel. Seksuaalsust ei saa lõplikult ära defineerida, vaid see avastatakse väikeste argiste märkamiste ja praktikate kaudu, milleks haridus võib anda vajalikud oskused ja tundlikkuse.

Selleks võib olla vajalik ka füüsilise õpikeskkonna ümbermõtestamine. Tavaline klassiruum jäikdade toolidega, millelt paistavad teiste kõrvatagused, ei soosi avatust või vestlust. Alternatiivina võib kaaluda intiimset hämardatud ruumi, võimalust olla veidi lösakil ja end vabamalt tunda, jäljendades osaliselt pornograafia tarbimisele omast keskkonda. Kuni väikeste sammudega tekib julgus teemast avatult ka harilikus klassiruumis rääkida.

Negatiivse seksuaalhariduse meetodit ei ole võimalik lõpuni kirjeldada, kuna selline õpikäsitus eeldab ennustamatust ja teadmatust, on kontekstitundlik ning võtab omaks ootamatused nii protsessis kui lõpptulemuses.

Kokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk oli uurida, kuidas pornograafia ja seksuaalharidus kujundavad seksuaalsust, keskendudes eelkõige kehalistele ja afektiivsetele harjumustele ning sellele, missugune võiks olla haridus, mis suudab neid harjumusi teadvustada ja ümber mõtestada.

Töö on teoreetiline ja interdistsiplinaarne ning tugines Charles Sanders Peirce'i käsitlusele harjumustest, Jacques Rancière'i ideele intellektuaalsest võrdsusest ja emantsipatsioonist ning Susanna Paasoneni arusaamale lihalikust resonantsist ja somaatilisest arhiivist. Selline kooslus võimaldas avada seksuaalsuse ja pornograafia dünaamilist, kehalist ja sotsiaalset loomust ning samade ideede toel ka seksuaalharidust avada.

Seksuaalsed harjumused kujunevad mitte ainult teadmiste, vaid ka somaatiliste ja emotsionaalsete kogemuste kaudu, mis talletuvad somaatilisse arhiivi. Alternatiivsed pornograafiad võivad pakkuda peavoolust mitmekesisemaid representatsioone, kuid väites, et näidatakse päris seksi, võib see paradoksaalselt uusi normatiivseid ootusi luua. See viib vajaduseni käsitleda seksuaalharidust transformatiivsemalt. Kujutlusvõime on üks oluline vahend, millega vabastada end harjumuslikust. See võib tekitada ebamugavust, riske, kummastust, kuid just see aitab murda välja piirangutest. Töös pakun välja negatiivse seksuaalhariduse, mis ei püüa kontrollida, mida õppija tunneb või mõtleb, vaid toetab tema võimet märgata, analüüsida ja suhestuda nii isiklike kui kultuuriliste seksuaalsuse representatsioonidega. Õpetaja roll ei ole teadmiste edastamine, vaid õppija tähelepanu ja tahte suunamine.

Edasi variks uurimist, kuidas alternatiivsed pornograafiad enda identiteeti kujundavad. Ehk veelgi huvitavam ning kaesolevale toole lisavaartust pakuks erinevate pornograafiliste videote elementide analuus, mis keskenduks sellele, missuguseid ja ideid ja kuidas edastatakse seksuaalsuse, naudingu ja voimu kohta.

Kasutatud kirjandus

Ahmed, Sara 2004. *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Albury Kath 2014. Porn and Sex Education, Porn as Sex Education. *Porn Studies* 1(1–2): 172–181.

AP 125 = Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna fraktsioon. Pornograafia kättesaadavuse piiramise vajaduse kohta. Arupärimine 125, 11.05.2023.

Bellesa (i.a). — Bellesa films. Kättesaadav: <https://www.bellesa.co/assets/files/bellesa-films.pdf>, 04.02.25.

Bergman, Mats 2005. C. S. Peirce's Dialogical Conception of Sign Processes. *Studies in Philosophy and Education* 24: 213–233.

Bracher, Mike 1991. Writing and Imaging the Body in Pornography. The Desire of the Other and Its Implications for Feminism. *The American Journal of Semiotics* 8(4): 105–130.

Byron, Paul; McKee, Alan; Watson, Ash 2021. Reading for Realness: Porn Literacies, Digital Media, and Young People. *Sexuality & Culture* 25: 786–805.

Colapietro, Vincent 2005. Cultivating the Arts of Inquiry, Interpretation, and Criticism: A Peircean Approach to our Educational Practices. *Studies in Philosophy and Education* 24: 337–366.

Comella, Lynn 2013. From Text to Context. *The Feminist Porn Book*. New York: The Feminist Press, 79–93.

- De Lauretis, Teresa 1984. *Alice Doesn't: Feminism, Semiotics, Cinema*. London: Macmillan.
- 1994. *The Practice of Love: Lesbian Sexuality and Perverse Desire*. Indianapolis: Indiana University Press.
- 409 OE = Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna fraktsioon. Ettepaneku tegemine Vabariigi Valitsusele rakendada tõhusaid meetmeid kaitsmaks alaealisi kokkupuudete eest pornograafiaga. Eelnõu 03.04.2024.
- Finol, José Enrique 2021. On the corposphere: body, eroticism, and pornography. *Semiotics and its Masters. Volume 2*. Berlin: De Gruyter Mouton, 299–310.
- Foucault, Michel 2005. *Seksuaalsuse ajalugu I. Teadmistahe*. Tallinn: Valgus.
- Germain, Thomas 2024. How the American war on porn could change the way you use the internet. *BBC* 24.07.24. Kättesaadav: <https://www.bbc.com/future/article/20240723-how-the-american-war-on-porn-could-change-your-internet>, 04.04.25.
- Griggers, Cathy 1989. Bearing the Sign in Struggle Pornography, Parody, and Mainstream Cinema. *The American Journal of Semiotics* 6(4): 96–107.
- hooks, bell 1999. Penis Passion. *Lion's Roar* 01.07.1999. Kättesaadav: <https://www.lionsroar.com/penis-passion/>, 15.05.25.
- Houston, Shine Louise 2014. Mighty Real. *Porn After Porn: Contemporary Alternative Pornographies*. Milan: Mimesis International, 117–120.
- Kagadze, Margit; Kiivit, Reelika; Kull, Merike; Part, Kai 2022. *Seksuaalkasvatus. II ja III kooliaste. Õpetajaraamat*. Tervise Arengu Instituut: Tallinn.
- Kaite, Berkeley 1989. Reading the Body Textual: The Shoe and Fetish Relations in Soft and Hard Core. *The American Journal of Semiotics* 6(4): 79–93.

- Karama, Kätlin 2017. Pornograafiat käsitlevate empiiriliste uuringute ülevaade nelja peamise valdkonna teadusajakirja näitel ajavahemikus 2000-2016.
- Karnö, Carmen 2016. Eesti noorte kokkupuude pornograafilise meediasisuga ning seonduvad pädevused: ekspertide hinnangud.
- Lotman, Juri 1991. Kunst modelleerivate süsteemide seas. Kultuurisemiootika: tekst – kirjandus – kultuur. Tallinn: Olion, 8–31.
- Lõhmus, Liilia; Tamson, Merili; Pertel, Tiia; Abel-Ollo, Katri; Rüütel, Kristi 2023. Eesti noorte seksuaalervis: teadmised, hoiakud ja käitumine. 2021. aasta aruanne. Tallinn: Tervise Arengu Instituut. Kättesaadav: <https://tai.ee/et/valjaanded/eesti-noorte-seksuaalervis-teadmised-hoiakud-ja-kaitumine-2021>, 19.12.24.
- MTO 2024 = Maailma Terviseorganisatsioon 2024. Alarming decline in adolescent condom use, increased risk of sexually transmitted infections and unintended pregnancies, reveals new WHO report. World Health Organization 20.08.24. Kättesaadav: <https://www.who.int/europe/news-room/29-08-2024-alarming-decline-in-adolescent-condom-use--increased-risk-of-sexually-transmitted-infections-and-unintended-pregnancies--reveals-new-who-report>, 02.12.24.
- MacCannell, Dean 1989. Faking it: Comment on Face-Work in Pornography. *The American Journal of Semiotics* 6(4): 153–174.
- McKee, Alan 2014. ‘It’s all scientific to me’: Focus group insights into why young people do not apply safe-sex knowledge. *Sex Education*, 14(6): 652–665.
- McKee, Alan; Litsou, Katerina; Byron, Paul; Ingham, Roger 2022. What Do We Know About the Effects of Pornography After Fifty Years of Academic Research?. Routledge: New York.
- Morgan, Thais 1989. A Whip of One's Own: Dominatrix Pornography and the Construction of a Post-Modern (female) Subjectivity. *The American Journal of Semiotics* 6(4): 109–37.

Männiste, Anett 2019. Eesti täiskasvanute kokkupuuted pornograafiaga ja pornograafia tarbimispädevused.

Nöth, Winfried 2021. Peirce on learning and teaching. *Chinese Semiotic Studies*, 17(1): 163–174.

— 2016. Habits, habit change, and the habit of habit change according to Peirce. *Consensus on Peirce's Concept of Habit: Before and Beyond Consciousness*. Cham: Springer, 35–64.

O'Flynn, Sarah; Epstein, Debbie 2005. Standardising Sexuality: Embodied Knowledge, "Achievement" and "Standards." *Social Semiotics*, 15(2): 185–210.

Paasonen, Susanna 2011. *Carnal Resonance: Affect and Online Pornography*. Cambridge: MIT Press.

Pappel, Paulita 2023. *Pornopositiv: Was Pornografie mit Feminismus, Selbstbestimmung und gutem Sex zu tun hat*. Berlin: Ullstein Buchverlage.

CP = Peirce, Charles Sanders 1931–1935 [1866–1913]. *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, volumes 1–6 — Hartshorne, Charles; Weiss, Paul (toim.). Cambridge: Harvard University Press. [viidatud kui CP, millele järgneb köide ja lõigu number].

— 1958. *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, volumes 7–8. — Burks, Arthur (toim.). Cambridge: Harvard University Press. [viidatud kui CP, millele järgneb köide ja lõigu number].

EP = 1998. *The Essential Peirce*. Bloomington: Indiana University Press. [viidatud kui EP, millele järgneb köide ja leheküljenumber].

Pornhub Insights 2024. 2024 Year in Review. Pornhub 05.12.24. Kättesaadav: <https://www.pornhub.com/insights/2024-year-in-review#more-22677>, 22.04.25.

Pornograafilise sisuga ja vägivalda või julmust propageerivate teoste leviku reguleerimise seadus. Riigi Teataja I 12.07.2014. Kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/112072014106>, 31.03.25.

- Pärn, Margit 2019. Noorte kokkupuude pornograafilise materjaliga ja selle mõju noortele.
- Quinlivan, Kathleen 2018. Exploring Contemporary Issues in Sexuality Education with Young People Theories in Practice. London: Palgrave Macmillan.
- Rancière, Jacques 2007. The Ignorant Schoolmaster: Five Lessons in Intellectual Emancipation. California: Stanford University Press.
- 2009. Afterword: The Method of Equality: An Answer to Some Questions. Jacques Rancière: History, Politics, Aesthetics. Rockhill, Gabriel; Watts, Philip (toim.). New York: Duke University Press, 273–288.
- 2010. On Ignorant Schoolmasters — Bingham, Charles; Biesta, Gert (toim.). Jacques Rancière, Truth, Emancipation, Education. London: Continuum, 1–24.
- Seksuaalsus ja meedia (i.a). — Seksuaalervis. Kättesaadav: <https://seksuaalervis.ee/info/seksuaalsus/seksuaalsus-ja-meedia/>, 29.10.24.
- Semetsky, Inna 2017a. Introduction: A Primer on Edusemiotics. *Edusemiotics – A Handbook*. Singapur: Springer, 1–14.
- 2017b. The Embodied Mind: Education as the Transformation of Habits. *Edusemiotics – A Handbook*. Singapur: Springer, 137–150.
- 2020. Semiotic subjectivity in education and counseling: Learning with the unconscious. New York: Routledge.
- Sharma, Ruchira 2023. Ethical porn: Erika Lust on why a better type of XXX-video is possible. GQ 27.04.2023. Kättesaadav: <https://www.gq-magazine.co.uk/lifestyle/article/what-is-ethical-porn>, 01.01.25.
- Spisák, Sanna 2020. The intimacy effect: Girls’ reflections about pornography and ‘actual sex’. *Sexualities* 23(7): 1248–1263.
- Srinivasan, Amia 2021. The Right to Sex. Suurbritannia: Bloomsbury Publishing.

- Stardust, Zahra 2024. *Indie Porn: Revolution, Regulation, and Resistance*. London: Duke University Press.
- Surace, Bruno 2021. Semiotics of the pornographic face: From traditional porno to Beautiful Agony. *Sign Systems Studies* 49(3/4): 400–417.
- Taormino, Tristan 2013. Calling the Shots: Feminist Porn in Theory and Practice. *The Feminist Porn Book: The Politics of Producing Pleasure*. New York: The Feminist Press, 255–264.
- Values (i.a). — Erika Lust. Kättesaadav: <https://erikalust.com/about/values>, 01.12.24.
- West, Caroline 2022. Feminist Porn. Glow West 07.02.22. Tortoise shack. Kättesaadav: <https://podcasts.apple.com/gb/podcast/feminist-porn/id1505064268?i=1000550267380>, 25.03.25.
- Williams, Linda 2008. *Screening Sex*. London: Duke University Press.
- 1999. *Hard Core: Power, Pleasure and the Frenzy of the visible*. London: University of California Press.

Summary

Pornography and negative sexuality education

This thesis aims to explore the relationship between pornography and sexuality education, specifically looking at how pornographic media shape the formation of sexual habits and how educational approaches can address these influences without being moralistic or oversimplifying the issues. The primary focus is on young people.

Research is grounded in Peirce's semiotics, Rancière's ideas on equality and teaching, and Paasonen's concept of the somatic archive. Learning and teaching are conceptualised as a dynamic, embodied, and dialogical process in which habits are formed and transformed through experience rather than direct instruction.

This thesis also develops the idea of negative sexuality education borrowed from Amia Srinivasan. This concept resists normative scripts and instead promotes critical awareness, bodily sensitivity, and imaginative engagement. It is not a prescriptive approach. Instead, it is experimental, encouraging learners to reflect on their responses to sexual content and to question the norms they have internalised.

The thesis argues that sexual education must transcend cognitive models and engage with the bodily and affective dimensions of how sexuality is learned and experienced. This work provides a new framework for educators who aim to navigate the complexities of sexuality in a media-saturated world.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Agnes Pöder,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose,

Pornograafia ja negatiivne seksuaalharidus,

mille juhendaja on Ott Puumeister,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;

4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Agnes Pöder, 29.05.2025